

**ELIZABET GASKELLNING “SHIMOL VA JANUB” NOMLI ASARINING TIL
MADANIYATI VA LINGVOKOGNITIV XUSUSIYATLARI.****Radjapova Gavxar Kurbonovna**

Annotatsiya: *Ushbu maqolada sanoat inqilobi davrida adabiy marvarid sifatida paydo bo‘lgan Elizabet Gaskelning “Shimol va Janub” nomli asari, hamda asardagi davrning dinamik til madaniyatini va lingvokognitiv nozikliklari muhokama qilingan. Asardagi turli tabaqaga oid qahramonlar orqali buyuk industrial rivojlanish davrida rivojlanayotgan til va tilning kognitiv jarayonlari tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *lingvokognitiv, sanoatchilar, inqilob, aristokratiya, madaniyat, noziklik, o‘lchamlar.*

Abstract: *This article discusses Elizabeth Gaskell's “North and South”, which emerged as a literary gem during the industrial revolution, as well as the dynamic linguistic culture and linguocognitive nuances of the period in the work. The work analyzes the cognitive processes of language and language developing during the great industrial development through characters of different classes.*

Keywords: *linguocognitive, industrialists, revolution, aristocracy, culture, delicacy, dimensions.*

Buyuk Britaniya qirolichasi Viktoriya hukmronligi (1837-1901) davrida “Sanoat inqilobi” Angliya bo‘ylab rivojlana boshlaydi, shuningdek, yashash tarzi va qarashlarning o‘zgarishi yangi normaga aylana boshlaydi. 1801-1830 yillarda Angliya aholisining ikki baravarga ko‘payishi ya‘ni, 16,5 millionga oshishi eski qotib qolgan diniy qarashlarga ta‘sir etgan holda, texnologik muvaffaqiyatlarga erishishiga sabab bo‘ladi.

Elizabet Gaskellning “Shimol va Janub” (1854) asari Viktorian davrida yozilgan bo‘lib, industrial asar sifatida nom qozongan. Ushbu asar XIX asr Angliyasiga zamonaviy tasavvurlarni berib qolmasdan, balki yozuvchi asarda qarashlar va kontrastlar murakkabligini ifodalab, o‘quvchilarda xolis va adolatli taassurotlarni qoldiradi. Shimoliy va janubiy sanoat inqilobi XVIII asr oxiri-XIX asr o‘rtalarigacha davom etgan ishlab chiqarish usullari jumladan, mashinalar, bug‘ quvvati va zavod tizimida foydalanishga o‘tishi va bu yangiliklarning aksariyati Buyuk Britaniyada ro‘y beradi. Uning tijoriy muvaffaqiyati esa ayniqsa, “Cottonopolis” laqabli, gullab-yashnagan Manchesterda – Elizabet Gaskel ijod etgan davrda - o‘zining eng yuqori cho‘qqisiga chiqqan edi.

Asrlar davomida Angliyaning ijtimoiy tuzilishida yer egalari aristokratiyasi hukmronlik qilgan bo‘lsa, Elizabet Gaskelning Jon Tornton kabi boy sanoatchilari tobora ko‘proq mashhurlikka erishdilar. Garchi, sanoat inqilobi ko‘proq bandlik imkoniyati va turmush darajasining umumiy yaxshilanishiga hissa qo‘shgan bo‘lsa-da, ishchilar sinfi – ayollar va bolalarni o‘z ichiga olgan – ko‘pincha yomon ish sharoitlari, uzoq ish soatlari va past ish xaqi bilan kurashdilar.

Elizabeth Gaskelning "Shimoliy va Janubiy" asarida ishlatilgan til o'sha davrning ijtimoiy va iqtisodiy bo'linishlarini aks ettiradi. Shimoliy sanoat shaharchasidagi va Janubiy, ko'proq qishloq joylaridagi odamlar, alohida lahjalar yoki so'z birikmalaridan foydalanishgan. Masalan, "I'm afeared hoo speaks truth. I'm afeared hoo's too far gone in a waste; poor lass; whatten yo asking for?" (North and South. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1855. p. 109) Mamlakatning sanoatlashgan Shimolidagi ishchilar o'zlarining savdo-sotiqclariga xos tildan foydalanishgan, Janubiy odamlar esa yumshoqroq va nozik nutqdan foydalanishgan. Masalan, "Your bonny face, my lass, makes the day look brighter; you may well smile, my lass, many a one would smile to have such a bonny face" (North and South. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1855. p. 107) Ushbu lingvistik farq va lingvomadniyat asarda tasvirlangan mintaqaviy va sinfiy farqlarni anglashga yordam beradi.

Asarda Janob Torntonning xarakteri ko'pincha yuqori ijtimoiy mavqega ega bo'lgan shaxslarga murojaat qilishda rasmiy va hurmatli tilni qo'llaydi. Misol uchun, uning ruhoniyl Janob Xeyl bilan suhbatlari Viktoriya jamiyatida kutilgan an'anaviy va diferensial tilni aks ettiradi. Gaskel personajlarni sanoatlashgan Shimoldan ekanligini ko'rsatish uchun Shimoliy lahjalarni ishlatadi. Nikolas Xiggins va Bessy Xiggins kabi personajlar uchun o'ziga xos iboralardan foydalanadi, masalan, "owt" biror narsani bildirish uchun va "nowt" hech narsa ma'nosida shimoliy ishchilar sinfi madaniyatining lingvistik nozikliklarini aks ettiradi.

Bundan tashqari, sanoatchilar va ishchilar sinfi o'rtasidagi tilning keskin kontrasti Margaret Xeyl va tegirmon ishchilari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarda yaqqol namoyon bo'ladi. Masalan, "I dunno; but I wish she could ha' lived wi' yo' for all that" (North and South. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1855. p. 156-157) Margaretning nafis va sayqallangan nutqi uning yuqori-o'rta sinf fonini ta'kidlaydi, tegirmon ishchilari esa Nikolas Xiggins, ko'proq so'zlashuv va jilolanmagan xalq tilidan foydalaniladi. Ishlab chiqarish jarayoni bilan bog'liq tasvirlardan takroriy foydalanish ramziy til bo'lib xizmat qiladi. "Loom and spindle" yoki "masters and men" kabi iboralar nafaqat tavsiflar, balki o'sha davrning iqtisodiy va ijtimoiy keskinligini ifodalovchi ramzlardir. Tilning o'zi asarda o'rganilgan katta ijtimoiy masalalar uchun metaforaga aylangan. Ushbu misollar Gaskel Viktoriya Angliyasida keng tarqalgan madaniy me'yorlar, mintaqaviy farqlar va sinfiy farqlarni tasvirlash uchun tildan qanday foydalanishini ko'rsatadi.

"Shimol va Janub" asarini lingvokognitiv xususiyatlarini o'rganadigan bo'lsak, Margaret Xeylning ichki monologlari uning kognitiv jarayonlari va hissiy kurashlarini ochib beradi. U Janob Torntonga nisbatan o'zgaruvchan hissiyotlari haqida fikr yuritganda, til ichki tug'yonni aks ettirib, o'quvchilarga uning rivojlanayotgan fikrlari va u duch kelayotgan ichki nizolar haqida tasavvur beradi. Gaskel qahramonlarning his-tuyg'ularini yetkazish uchun ramziy tildan foydalanadi. Masalan, asardagi o'zgaruvchan fasllar va ob-havo ko'pincha personajlarning hissiy holatlariga parallel. Bo'ron yoki qattiq ob-havo bo'lsa, u keskinlik yoki mojaro lahzalariga to'g'ri kelishi mumkin, bu qahramonlarning ichki

notinchligini lingvistik mahorat bilan aks ettira olgan. Asar davomida Janob Torntonning tili shaxsiy o'sishi bilan rivojlanadi. Dastlab qattiqqo'l va ishbilarmon ohang bilan ajralib turadigan uning tili sevgi va ichki kechinmalarni boshidan kechirganda yumshay boshlaydi. Lingvistik ifodadagi bu o'sish jarayoni uning xarakter sifatida o'zgarishini aks ettiradi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, ushbu misollar Elizabet Gaskel tilni nafaqat tashqi madaniy muhitni tasvirlash uchun, balki o'z qahramonlarining til madaniyati va kognitiv o'lchamlarini o'rganish vositasi sifatida qanday ishlatishini, o'quvchilarga yanada boy va chuqurroq adabiy tajribani taqdim etishini namoyon qila olgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Gaskell, Elithabeth. "North and South." LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1855
2. Burton, Antony and Daine Duffy 2020. "Elithabeth Gaskell and the Industrial Poor": How did she know about them?
3. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=mml&AN148089689site=ehost-live>
4. The complex depiction of society and class in Elithabeth Gaskell's North and South. [https:// www.diva-portal.org](https://www.diva-portal.org)
5. Jane Jovanov Linguaculture in language teaching [https:// www.academia.edu/30105](https://www.academia.edu/30105)